

Για το ρεμπέτικο τραγούδι

Η επαναφορά και καταγραφή στη συλλογική μνήμη του πολιτισμικού παρελθόντος, πέρα από το να αποτελεί μια αναγκαιότητα επιβίωσης, είναι ταυτόχρονα μια γιορτινή διέξοδος από καταστάσεις μεθοδευμένης σύνθλιψης και αλλοίωσης της κοινωνικής συνείδησης.

Τέτοιες εκδηλώσεις επαναφοράς, που αποπνέουν σεβασμό προς τα "παραδομένα" από τους προηγούμενους και αντιμετωπίζουν με υπευθυνότητα το "σωσμένο υλικό" μπορεί να γίνονται φωτεινοί οδηγοί μιας άλλης μορφής ψυχαγωγίας, που μας φέρνει πιο κοντά στο ξεχασμένο ή "θαμμένο" κοινωνικό μας "είναι".

Από τα πιο προσφιλή "πολιτισμικά προϊόντα" του πρόσφατου μουσικού μας παρελθόντος, το ρεμπέτικο τραγούδι βρέθηκε, κατά τη φάση της εξάπλωσης του, σε αντιπαράθεση όχι μόνο με τους "φυσικούς" του εχθρούς", που οριοθετούνται από τον "μικροαστικό καθωσπρεπισμό", αλλά και από τον "φαινομενικά" ταξικό αντίπαλο της λεγόμενης κυρίαρχης ιδεολογίας. Αυτά βέβαια, αφορούσαν "ανταλλαγές πυρών" σε επίπεδο κορυφής, αφού στη διάρκεια αυτής της μακράς περιόδου, οι καταπιεσμένοι Έλληνες φουκαράδες απανταχού στις γειτονιές του κόσμου, ενώνονταν κάτω από τους μαγευτικούς ήχους των οργάνων της λαϊκής κομπανίας.

Το ρεμπέτικο τραγούδι, πέρα από τον οποιονδήποτε ορισμό που μπορούμε να του δώσουμε, σχετίζεται με μετακινήσεις πληθυσμών -συνήθως βίαιες- με αλλαγές χώρων κατοικίας, απασχόλησης, οικονομικών συνθηκών, με αλλαγές τρόπου ζωής και κοινωνικής συμπεριφοράς, στοιχεία που συντελούν κάθε φορά στη διαμόρφωση μιας νέας ψυχοσύνθεσης των κοινωνικών στρωμάτων που υφίστανται ή συμμετέχουν σ' αυτές τις διαδικασίες.

Η απογύμνωση των παραδοσιακών χώρων ζωής στην ελληνική ύπαιθρο από τον ανθρώπινο παράγοντα και η δημιουργία των μεγάλων αστικών κέντρων, έγινε μέσα από διαδικασίες βίαιης αποσύνθεσης ενός προϋπάρχοντος κοινωνικού και οικονομικού προτύπου, που κι αν ακόμα δεν είχε λόγους ύπαρξης, λόγω της νέας παγκόσμιας κατανομής εργασίας, εν τούτοις έπρεπε να γίνει με ομαλότερες - για την ανθρώπινη ψυχή - λειτουργίες.

Αντίθετα όμως, αυτή η βίαιη αποσύνθεση των παραδοσιακών δομών συνοδεύτηκε από μία ακόμη βιαιότητα στην σύνθεση των νέων χώρων ζωής και λειτουργίας των "μεταφερομένων" ανθρώπων. δημιουργούνται ή επεκτείνονται πόλεις, σε βάρος του φυσικού περιβάλλοντος, ενώ ο δομημένος περίγυρος είναι ασφυκτικός για τη δημιουργία μιας αναζωογονητικής ψυχοσύνθεσης.

Πριν όμως περιγράψουμε, σύντομα, το είδος αυτό του ελληνικού τραγουδιού που ονομάστηκε "ρεμπέτικο" θα πρέπει να προσεγγίσουμε μια σειρά ερωτήματα όπως αυτά:

Υπάρχει παράδοση και ποιά είναι στη φάση εκείνη της ελληνικής κοινωνίας όπου γίνονται οι προσπάθειες μετάβασης από την αγροτική στη βιομηχανική δομή της οικονομίας;

Μέσα από ποιές διαδικασίες γίνεται η μεταβίβαση της παράδοσης στο χώρο των τραγουδιών του λαού και ειδικότερα σ' αυτά των επί μέρους κοινωνικών στρωμάτων;

Ποιοί είναι οι φορείς μεταφοράς και μετάδοσης της παράδοσης;

Ποιός είναι ο ρόλος και τα αποτελέσματα της γεωγραφικής, κοινωνικής και οικονομικής "κινητικότητας" του ελληνικού πληθυσμού;

Αν και δεν είναι εύκολη μια σύντομη τοποθέτηση σ' όλα αυτά, σημειώνουμε ότι:

Το δημοτικό τραγούδι, έκφραση της ψυχοσύνθεσης των αγροτικών στρωμάτων της ελληνικής υπαίθρου, με μια χιλιόχρονη ιστορία, δεν ήταν δυνατόν από μόνο του να εκφράσει το νέο τρόπο ζωής και κοινωνικής συμπεριφοράς που διαμορφώνεται σ' αυτή την περίοδο. Διότι, εκτός από τις γεωγραφικές μετακινήσεις, έχουμε συγκλονιστικά γεγονότα που επιδρούν βαθύτατα στην αλλαγή της ψυχοσύνθεσης. Τέτοια γεγονότα που "χαράζουν" την κοινωνική συνείδηση είναι:

Η περίοδος της ληστοκρατίας - με την αναγκαστική τοποθέτηση εκτός κοινωνίας ευρύτατων στρωμάτων του πληθυσμού της υπαίθρου που θα αναγκαστούν σιγά-σιγά με την οργάνωση του αστικού κράτους να "χαθούν" μέσα στις πόλεις ή να ξενητευτούν βίαια στην Αμερική.

Το μεταναστευτικό ρεύμα στις Η.Π.Α., που αρχίζει έντονα από το 1890 και συνεχίζεται μέχρι το 1924, με αποτέλεσμα να απογυμνωθεί η χώρα από το ζωντανότερο τμήμα της, αφού από τις εκατοντάδες χιλιάδες των μεταναστών η συντριπτική πλειοψηφία ήταν άνδρες και νέοι.

Η περίοδος των Βαλκανικών πολέμων που έχει σαν αποτέλεσμα να διπλασιαστεί η χώρα, χωρίς να υπάρχει η ανάλογη υποδομή που θα οδηγούσε σε μια σταθερή ανάπτυξη. Αλλωστε ο εθνικός διχασμός που ακολούθησε, δημιούργησε για δεκάδες χρόνια μετά, την τεχνητή διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στους Έλληνες, με τις γνωστές σε όλους συνέπειες.

Η Μικρασιατική καταστροφή, αποτέλεσμα της αντιπαράθεσης των μεγάλων δυνάμεων, "έκοψε" στα δύο τον ιστορικό και γεωγραφικό χώρο της Ελλάδας, όπου για χιλιάδες χρόνια αναπτύχθηκε ο Ελληνικός πολιτισμός. Εκατοντάδες χιλιάδες πρόσφυγες γέμισαν τις πόλεις και τις επαρχίες της Ελλάδας.

Ακολούθησε, τέλος, μια περίοδος όπου τα "παράλογα" περιστατικά της ιστορίας είναι ο κανόνας: Μεταξική δικτατορία, Β'Υ Παγκόσμιος πόλεμος - κατοχή, αντίσταση, εμφύλιος πόλεμος, μετεμφυλιακά έξωθεν επέμβαση, νέος τεχνητός διαχωρισμός του ελληνικού λαού.

Μέσα σ' αυτά τα γεγονότα, μεγάλες κοινωνικές ομάδες από τα εξουθενωμένα στρώματα της αγροτιάς, των εσωτερικών μεταναστών, των προσφύγων, των μεταναστών προς τις χώρες του εξωτερικού και ιδιαίτερα των Η.Π.Α., υποβάλλονται στις διαδικασίες της βίαιης αλλαγής του τρόπου ζωής τους. Σ' αυτή τη φάση, αρχίζει η δημιουργία ενός νέου είδους λαϊκού τραγουδιού κατ' ευθείαν απόγονου του δημοτικού τραγουδιού και της εκκλησιαστικής μουσικής, αυτό που θα γίνει γνωστό αργότερα με την ονομασία "ρεμπέτικο".

Όσο κι αν φαίνεται παράξενο, στην περίοδο αυτή, φορείς της παράδοσης είναι και παραμένουν μέχρι να απορροφηθούν από το "σύστημα" και εκείνα τα κοινωνικά στρώματα, που αρνούνται να "ενσωματωθούν". Η απομάκρυνσή τους αυτή από τους μηχανισμούς του κρατούντος "συστήματος", τους δίνει την δυνατότητα. Η απομάκρυνσή τους αυτή από τους μηχανισμούς του κρατούντος "συστήματος", τους δίνει την δυνατότητα να διατηρήσουν σε μεγάλο βαθμό, ανόθευτα, σημαντικά στοιχεία της προηγούμενης πολιτιστικής τους παράδοσης, τα οποία διοχετεύουν δημιουργικά μέσα από νέους τρόπους έκφρασης, που αντιστοιχούν στην διαμορφούμενη ψυχροσύνη.

Φαίνεται λοιπόν ότι, για την περίοδο αναφοράς, φορείς της παράδοσης γίνονται οι "κοινωνικά εκτοπισμένες" ομάδες που δημιουργούν το ρεμπέτικο τραγούδι.

Με το πέρασμα του χρόνου και στο βαθμό που προχωρεί η ενσωμάτωση των ομάδων αυτών και η ένταξη τους στο κρατούν "σύστημα", αφομοιώνονται βαθμιαία τα στοιχεία της παράδοσης, για να αντικατασταθούν από τα πολιτιστικά πρότυπα που δημιουργούνται εκτός Ελλάδος και προβάλλονται από τα μέσα μαζικής παραμόρφωσης της κοινωνικής συνείδησης, τα οποία ελέγχονται από τις κυρίαρχες ομάδες της εξουσίας.

Στους μαχαλάδες της Σμύρνης, στα σοκάκια της Πόλης, στις ανηφοριές της Σύρας, στις λαϊκές συνοικίες της Αθήνας, του Πειραιά, της Θεσσαλονίκης, στις μεγάλες πολιτείες της Αμερικής, σ' όλα τα μέρη του κόσμου που θα βρεθούν οι κατατρεγμένοι Έλληνες του αιώνα που πέρασε, θα δημιουργήσουν τα λαϊκά τους τραγούδια. Αυτά τα τραγούδια των πόλεων, που σημαντικό τους τμήμα είναι τα ρεμπέτικα, θα εξαπλωθούν ταχύτατα, πρώτα από τους Έλληνες των πόλεων της Μικράς Ασίας στους μετανάστες της Αμερικής και ακόμα περισσότερο στην κυρίως Ελλάδα από το 1922 και μετά.

Στην περίοδο του μεσοπολέμου θα παρατηρηθεί η μεγαλύτερη άνθηση του μουσικού αυτού είδους που, αν και νεώτερο ιστορικά, θα επικρατήσει τόσο στα κέντρα ψυχαγωγίας όσο και στη δισκογραφία, σε πείσμα του κάθε είδους πολεμίων του.

Η δεκαετία του '40, με τα γεγονότα του πολέμου, της κατοχής και του εμφυλίου, θα αποδιοργανώσει ριζικά τη χώρα, με αποτέλεσμα να διογκωθούν υπέρογκα τα αστικά κέντρα και ιδιαίτερα το λεκανοπέδιο της Αττικής.

Νέα κοινωνικά, πολιτικά προβλήματα αλλοιώνουν ριζικά την ψυχροσύνη των πληθυσμών των πόλεων και στα μέσα της δεκαετίας του '50 - με την επέμβαση και των μέσων μαζικής επικοινωνίας που παίρνουν ξεχωριστό ρόλο στην διαμόρφωση της νέας κοινωνικής συνείδησης - το ρεμπέτικο τραγούδι περνά στο περιθώριο της δημιουργίας του, χωρίς να πάψει ποτέ να συγκινεί τις ψυχές των απλών ανθρώπων που, όσο υπάρχουν, θα επιβιώνει κι αυτό.

Παναγιώτης Κουνάδης
Ρεπετολόγος